

צמיחתו ההיסטורית של החינוך הצבאי, ומקומו של קצין החינוך בצה"ל

בבסיסו של החינוך הצבאי יש שני דגמים של קציני חינוך: קצין מטה העוסק בעיקר בהסברה ובערכים, וקצין עוזר העוסק בעיקר בהווי ובידור. בשנים האחרונות מנסה חיל החינוך להתמקצע ולהגדיר באופן ברור יותר את תפקידו של קצין החינוך. הגדרה נכונה היא צו השעה, וראוי שצה"ל, ולא רק חיל החינוך, ייתן עליה את הדעת

חיילים בפעילות חינוך. תפקידו של קצין חינוך שרוי במתח שבין קצין חינוך בעל עמדה ונוכחות ובין אפסנאי של חינוך

סרן (מילי) עדי שרצר, המרכז ללימודי ישראל במכון בן-גוריון לחקר ישראל והציונות

בתור "מתח שבין קצין חינוך בעל עמדה ונוכחות ובין אפסנאי של חינוך"¹⁰. במאמר זה אבקש לטעון כי המתח שעליו מדבר שלו בנוגע לתפקידו של קצין החינוך הוא בסיסי, ושורשיו בעבר הרחוק. לניסיון להפחית את המתח הזה יש משמעות אסטרטגית בנוגע לעתידו של חיל החינוך: בעידן של התמקצעות ולנוכח ביקורת הולכת וגוברת על הפרטת המענה החינוכי לגופים אזרחיים, יהיה החיל חייב לאפיין בצורה טובה יותר את דמות הקצין, ולבחון בביקורתיות את הפרדיגמות הקיימות.

ראשית הדרך: בין קצין ההסברה של הפלמ"ח לקצין התרבות של הצבא הבריטי

את שורשיו של החינוך בצבא הישראלי נהוג לזהות בפלמ"ח ו"בהגנה" - בדומה לתחומים אחרים הניחו אלה את המסד שאומץ מאוחר יותר על-ידי צה"ל. מייסדי הפלמ"ח ראו בחינוך חלק אינטגרלי מהקמתו של כוח לוחם מסודר. זרובל גלעד, שכתב את המונח הפלמ"ח ושימש קצין החינוך של פלוגה א', ביטא היטב את התפיסה הזאת כשהדגיש כי מפקדי הארגון "רואים את הפעילות התרבותית-רעיונית ואת יצירת דפוסי ההווי של חיינו לא כפרפראות או דבר מותרות - אלא כחלק מהקמת כוח מגן"¹¹.

החינוך הצבאי כפי שעוצב בפלמ"ח היה אנטיטזה לדגם שהכירו מייסדיו מן הצבא האדום.¹² בעוד שבצבא האדום הם זיהו דגם של "היכנעות לבעל סמכות חיצונית", כלומר, משמעת המבוססת על פחד מן המפקדים, הם ביקשו ליצור דגם של "היכנעות האדם לסמכות הפנימית" - משמעת המבוססת על המצפון ועל האידיאלים.¹³

מעבר לתודתיות הרבה בהגדרות (קצין הסברה, קצין תרבות, קצין חינוך) קשה להבחין בדגם אחד ברור העולה מהם

ההיסטוריון מוטי שלם, שחקר את התקופה, בחן לעומק את תפיסת ההסברה והחינוך של הפלמ"ח ו"ההגנה", והצביע על התלבטויות יסודיות בנוגע לחינוך הצבאי באותה עת.¹⁴ ההתלבטות הראשונה הייתה קשורה לזהות המחנך: בניגוד לפוליטרוק הסובייטי, ביקש הפלמ"ח לעצב מודל של מפקד מחנך. תפקידו של קצין החינוך התעצב כקצין מטה שמטרתו לסייע למפקד במימוש אחריותו החינוכית: בהסברה בנוגע למטרות הארגון, בהסברת המצב האקטואלי ובפעילות חברתית-תרבותית ביחידה. למרות זאת היה לקצין החינוך תפקיד מרכזי: קצין ההסברה בפלמ"ח היה בראש ובראשונה אחד הלוחמים, והמצב הטבעי והרצוי היה שהוא יהיה בוגר קורס פיקודי. בנוסף, הסטטוס של קצין ההסברה היה גבוה בהיררכיה הפיקודית ולרוב הוא היה כפוף ישירות למפקד היחידה. בהתאם לתפיסה הזאת הוקמה במרס 1948 מחלקת הסברה שכללה יחידות שעסקו בהשכלה, בהווי, בבידור ובספורט והוכפפה לאכ"א.¹⁵ ואולם, בהמשך שונה שמם למחת"ר (מחלקת התרבות), ובמהלך מאי 1948 הוקם "שירות

בשנים האחרונות צה"ל מגדיר את עצמו במונחים יותר ויותר מקצועיים. נוסף על החילות, שהגדרתם הפרופסיונלית הייתה ברורה עוד מראשיתם (חיל המודיעין, חיל הרפואה), תופסים לאחרונה חילות תומכי לחימה נוספים, ובהם חיל הלוגיסטיקה וחיל השלישות, את תפקידם באופן ממוקד וברור יותר, ומפתחים זיקה לדיסציפלינות אקדמיות ולמקצועות אזרחיים. נראה שהדבר הוא בראש ובראשונה תולדה של תפיסת צמצום התפקידים ושל הצורך של מערכים שונים בצה"ל להצדיק את קיומם בעידן של "צבא קטן וחכם" ושל "מה שלא יורה יקוצץ".¹ גם חיל החינוך והנוער בחן בשני העשורים האחרונים מחדש את מטרותיו ואת הגדרותיו המקצועיות מתוך מגמה דומה. התהליך הזה הוליד שלל נרחב של תורות חיליות, סיכומים ומסמכי מדיניות. המסמך הראשון מן הסוג הזה הוא **ספר החינוך** שיצא לאור ב-1988, ואת כתיבתו ריכז ראש מחלקת החינוך, אל"ם אהוד פראוור. במסמך נעשה ניסיון להגדיר את נושאי העיסוק ואת דרכי הפעולה של החינוך הצבאי שהיה עד אותה העת מבוזר למדי.² ב-1991 נעשה ניסיון דומה על-ידי קצין חינוך ראשי, תא"ל אהוד גרוס,³ וב-1994 עודכנה התורה החילית שוב על-ידי צוות בראשותו של אל"ם איתן מאיר בהנחיית הרמטכ"ל אהוד ברק.⁴ שנה לאחר מכן נכתבה עבור החיל סקירה המהווה מעין "סיכום עד כאן" מהסדרת החינוך בצבא באמצעות חיל (1984) ועד לעת שבה הוא נכתב.⁵ הניסיון האחרון, ומבחינות רבות המקיף ביותר, נעשה ב-2011 על-ידי צוות רחב בראשות רס"ן נועה אזולאי שביקש להפוך תורה שבעל-פה לתורה שבכתב, ולהקיף את כלל תחומי העיסוק של החיל.⁶

עיון בחיבורים הללו יוצר רושם מורכב בנוגע לתפקידו של קצין החינוך. מעבר לתודתיות הרבה בהגדרות - קצין הסברה, קצין תרבות, קצין חינוך - קשה להבחין בדגם אחד ברור העולה מהם. תא"ל (מיל) אבנר שלו, בעברו קצין חינוך ראשי, תיאר את הבלבול באחת הסקירות החוץ-צבאיות היחידות שנכתבו על חיל החינוך.⁷ שלו מנה משימות טכניות רבות שלהן אחראי קצין החינוך, אך לאחר מכן ביקר בחריפות את קצין החינוך שיסתפק רק בפעולות אלה. לטענתו, קצין כזה, "ימלא אמנם חלק מתפקידו, אך יעסוק רק בצד הטכני של תפקיד קצין החינוך".⁸

מהו אם כן בכל זאת תפקידו של קצין החינוך? לאחר דיון במודלים היסטוריים שונים קבע שלו: "חיפוש התשובה לשאלה זו החל עוד במהלך מלחמת העצמאות. [...] אך השאלה לא זכתה למענה מוסכם שיהיה בו כדי להתוות את ההתנהגות במציאות. הפער בין דמות קצין החינוך הרצויה ובין זו המצויה מלווה למעשה את מערכת החינוך מראשית דרכה ועד עצם היום הזה".⁹ בריאיון מאוחר יותר שהתקיים עמו הציג זאת

לוחמי פלמ"ח בונים ושותלים בביריה. מייסדי הפלמ"ח ראו בחינוך חלק אינטגרלי מהקמתו של כוח לוחם מסודר

הלחימה, התרחבו השירות ומשימותיו. תחת אחריותו היו:

- מחנה לימודים לגח"ל - בית-ספר להשלמת השכלה שפעל במחנה מרכוס בחיפה.¹⁹
- שלושה בסיסי שירות מרחביים בפיקודים השונים.
- בית-ספר לסגלים של שירות התרבות.
- יחידת שידור שנהפכה בהמשך לגלי צה"ל.
- יחידות עצמאיות להווי ולבידור.
- חוליות בידור שפעלו במסגרת עוצבות.
- קציני תרבות שהיו פזורים ביחידות השונות.²⁰

ההרחבה הזאת הפכה אמנם את ההסברה שעמדה בליבת העיסוק החינוכי בפלמ"ח רק לאחת ממשימותיו של החינוך בצה"ל, אך בהבעת העניקה לה כלים אפקטיביים ויכולת להשתלב בתהליך ההכשרה של החיילים והמפקדים.

שנות ה-60 וה-70: הוויכוח על תפקיד קצין החינוך נמשך

הקיצוץ העמוק שנערך בצה"ל בראשית שנות ה-50 של המאה ה-20 הביא גם לצמצום בעשייה החינוכית. ב-1950 הפך שירות התרבות למדור, ולאחר מכן לענף בתוך אכ"א. על המדור הוטל לתכנן את פעולות התרבות בצה"ל, ולפקח על ביצוען באמצעות מערך קצינים מצומצם ביחידות. לצדו של המדור פעל בסיס תרבות שהפעיל שתי יחידות משנה: מחנה מרכוס שהקנה השכלת יסוד לעולים ובית-ספר להשכלה ולאמנות שעסק

התרבות" במסגרת מיסוד צה"ל ובמקביל להקמת שירותים אחרים.¹⁶ שמו החדש של השירות ביטא את האוריינטציה של מקימיו: יצירת שירות העוסק יותר במורל וברוחה, ופחות בהסברה ובהשכלה.¹⁷

הדגם הבריטי, שבא לידי ביטוי בהקמת השירות, היה שונה לחלוטין מזה של הפלמ"ח, ולכן עד סוף 1948 היה אחראי השירות החדש גם על נושאי הסעד: תנאי השירות (ת"ש) והסיוע הכלכלי.¹⁸ זו גם הסיבה לכך שהשירות הוכפף לאכ"א ולא למה"ד (מחלקת ההדרכה) כפי שניתן היה לצפות. בשונה מן הפלמ"ח, שבו הושם הדגש על ההסברה, וקצין החינוך היה אחראי על ההכשרה הרעיונית - בשירות התרבות הושם הדגש על הרווחה. על אף שקצין החינוך ביחידה לא היה על-פירוב זה שאחראי לתנאי השירות של החיילים - פעילות החינוך נתפסה באוריינטציה של פעילות הפגת מתח כללית, ולא של פעילות ערכית המתבצעת כחלק מן ההכשרה לתפקיד.

בעשור הראשון של המדינה לא התקבלה הכרעה ברורה בין שני הדגמים, ושניהם היו קיימים במקביל. מחד גיסא, פעלו בצה"ל בשנים הללו כמה קציני חינוך בולטים, בהם אבא קובנר, ששימש קצין החינוך של חטיבת גבעתי, ובני מהרשק, ששימש קצין החינוך של חטיבת הראל. מאידך גיסא, הדמויות המוכרות האלה אינן מעידות בהכרח על המערך כולו, שכלל גם לא מעט קצינים שחסרו רקע אידיאולוגי מיוחד או השכלה מתאימה. במהלך החודשים שלאחר מכן, עם הצטמצמותו של מעגל

מחנה מרכז בחיפה. ב־1950 הפך שירות התרבות למדור, ולאחר מכן לענף בתוך אכ"א

לתת מענה איכותי ורחב מספיק להכשרת המפקדים. הבעיה הזאת נבעה במידה רבה מכך שהחינוך בצבא לא אורגן במסגרת של חיל, והקצינים מונו באופן פנימי על־ידי היחידות.²³

**החינוך הצבאי כפי שעוצב בפלמ"ח
היה אנטייתזה לדגם שהכירו מייסדיו מן
הצבא האדום. בעוד שבצבא האדום הם
זיהו דגם של "היכנעות לבעל סמכות
חיצונית", כלומר, משמעת המבוססת
על פחד מן המפקדים, הם ביקשו ליצור
דגם של "היכנעות האדם לסמכות
הפנימית" - משמעת המבוססת על
המצפון ועל האידיאלים**

לפיכך, כאשר החמיר המצב הביטחוני במהלך תקופת ההמתנה שקדמה למלחמת ששת הימים, והתעורר הצורך לתת מענה הסברתי שוטף ליחידות, פיזר קצין החינוך הראשי תא"ל מרדכי בראון את קציני המדרשה והמפקדה והצמיד אותם לחטיבות

בהכשרת כוח האדם של הענף. בחוברת **החינוך בצה"ל**, שיצאה לאור במהלך שנות ה־60, צוין כי במפקדת קצין חינוך ראשי פעלו שלושה ענפים: השכלה, הסברה והווי ובידור.²¹ נראה שבאותה תקופה לא היו קריטריונים ברורים להכשרתם של סגלי החינוך, הם נבחרו מבין חיילי היחידה בהתאם לרצונם ולמצבת כוח האדם המקומית, ולא תמיד עברו תהליכי הכשרה מסודרים.

מסיבה זו הוקם בשנות ה־60 בית־הספר להכשרה חינוכית לקצינים, שנהפך בהמשך למדרשת חינוך ירושלים. הקמת המדרשה, שבמהלך השנים השתנו תפקידיה, ביטאה את ההתמקדות המסתמנת של החינוך הצבאי באוכלוסיית המפקדים - זאת מתוך מטרה להכשירם לתפקידים החינוכי. בחוברת **החינוך בצה"ל** מתוארים נושאי העיסוק של בית־הספר והרציונל החינוכי של הקמתו: "ההכשרה החינוכית למפקדים [...] עוסקת בעיקר בנושאי המנהיגות, יחסי האנוש והטיפול בחייל כפרט וביחידה הצבאית כקבוצה. [...] כאשר מעבירים פרק זה במסגרת בסיסי ההדרכה משיגים רמת יעילות נמוכה מאוד. [...] מטעמים אלה רוכז עיקר פרק ההכשרה החינוכית הניתן בקורסים למפקדים בשבוע רצוף המכונה 'סדרת חינוך', והמתבצע כחלק בלתי נפרד מן הקורס אך לא בבסיס ההדרכה הקבוע, אלא בבית ספר מיוחד של קצין חינוך ראשי".²² המדרשה הוקמה אפוא מתוך הכרה בחולשתו של מערך החינוך הנפרס ומתוך הבנה שקציני החינוך ביחידות אינם מצליחים

פעילות חינוך. במתח שבין שני הקצוות בתפקיד קצין החינוך, לא הצליח חיל החינוך לקבל החלטה ברורה בנוגע לאופי התפקיד של קציניו

המצב לקדמותו ולנוכח המציאות הסבוכה בתחום ההסברה במהלך מלחמת ההתשה, הוחלט לנסות ולהוביל כמה שיותר פעולות חינוך באמצעות קציני המטה והמדרשה המקצועיים: הן באמצעות פרסומים כתובים והן באמצעות סדרות חינוך.

השינוי התרחש רק ב־1972 - אז הוחלט להקים באוגדות מפקדות חינוך שבראשותן יעמוד קצין בדרגת סא"ל. הנחת היסוד הייתה שבשל חולשתם של קציני החינוך הזוטרים, החינוך בחטיבות יהווה רק שלוחה קדמית, ואילו תכנון הפעולה החינוכית יעשה בענף החינוך באוגדה.²⁵ ואולם, מפקדת קצין החינוך ראשי נתקלה שוב בפער שבין הדרישות שהוצבו לקצין החינוך ובין ממלאי התפקיד בפועל שלא תמיד היו בעלי כישורים מתאימים, בעיקר בדרגים הנמוכים. לנוכח זאת התעצב תפקיד קצין החינוך כקצין עוזר הפועל תחת קצין השלישות, ועוסק בעיקר בתחומי תרבות והווי, ולא כקצין מטה הכפוף למפקד ומייצע לו בהיבטים הקשורים ברוח הגייסות, ובכך עוזר לו לממש את אחד מעקרונות המלחמה.²⁶

המפקדה ניסתה לשנות זאת באמצעות פיתוח השלמה חילית ייעודית לקציני חינוך, אך בעת בנייתו של תיק היסוד להשלמה במה"ד החלו ויכוחים בנוגע למהות תפקידו של קצין החינוך: האם הוא קצין מטה או קצין עוזר? האם הוא עוסק בסוגיות ערכיות ואנושיות, או בסוגיות ארגוניות וניהוליות? לבסוף גיבש קצין החינוך שהוביל את הקורס, יואב גלבר, את מערך ההכשרה שהתמקד בתחומים הסברתיים וערכיים. ואולם,

הלוחמות כקציני הסברה. הקצינים האלה שהתאימו יותר לתפקידם נדרשו להתמודד עם אי הוודאות והחששות שחדרו אל שורות הצבא מן הציבור, וכן עם השעמום והמתח שנלוו לשיבה ארוכות של כוחות מילואים בשטחי כינוס.

כאשר החמיר המצב הביטחוני במהלך תקופת ההמתנה שקדמה למלחמת ששת הימים, והתעורר הצורך לתת מענה הסברתי שוטף ליחידות, פיזר קצין החינוך הראשי תא"ל מרדכי בראון את קציני המדרשה והמפקדה, והצמיד אותם לחטיבות הלוחמות כקציני הסברה

לטענת שלו, במצב הזה חזר החינוך הצבאי לפעול באופן שבו פעל בתקופת ה"הגנה" - מעגלי שיח בהובלת המפקדים או קציני החינוך, שסיפקו התמודדות חלקית עם המתחיות והעצימו את האמונה בצדקת הדרך ובמטרות המלחמה.²⁴ למרות מה שנראה כהצלחה יחסית, עם תום המלחמה חזר

בוגרי הקורס התנגשו במציאות עם הגעתם ליחידות, שם ציפו מהם, לדברי תא"ל שלו, "לשמש ספקי בידור ואמרגנים זוטרים".²⁷ בקורסים מאוחרים יותר כבר בא לידי ביטוי שילוב בין שתי המגמות, והם התמקדו גם בהיבטים הטכניים של ארגון אירועים וניהולם.

עיצובו של המצב הנוכחי

ב-1984 אורגן החינוך בצבא במסגרת חילית – הוקם חיל החינוך שהוכפף לאכ"א. הצעד הזה הכניס סדר לפעולת החינוך ביחידה, והוביל למצב המוכר לנו כיום. המפקדה הוציאה לאור חוברות של נושאים ודגשים שהגדירו את נושאי העיסוק ביחידה בכל רבעון. על קצין החינוך הוטל לחבר בין תוכנית החינוך של יחידתו ובין הנושא המרכזי שנקבע באופן שיצר סינתזה בין דגשי החינוך של מפקד היחידה לדגשי החינוך של קצין חינוך ראשי.²⁸ בנוסף הוקם בסיס הדרכה להכשרת סגלי החינוך,²⁹ ונכתבו תיקי יסוד של ההכשרה החינוכית בקורסים הצבאיים המרכזיים (קורס מ"כים, קורס קצינים וכדומה).³⁰ ואולם, למרות השינויים הרבים, גם בשלב הזה נמשך המתח בין תפקידי השונים של קצין החינוך. הפעם נעשה ניסיון לפתור אותו באמצעות הסבת תפקידים של מש"קי ידיעת הארץ, שהיו עד לאותה העת מדריכי טיולים במדים, למש"קי חינוך שהוצמדו לכל יחידה מרמת הגדוד. לפי החלוקה החדשה, על המש"ק הוטל לעסוק בידיעת הארץ ובתרבות, ולהוות למעשה ספק של שירותי חינוך; ואילו הקצין נדרש לשמש יועץ למפקד ולעסוק בהסברה, במורשת קרב ובתכנון פעולות החינוך.³¹ גם החלוקה הזאת, המהווה את הלבנה האחרונה בעיצובה של המערכת החינוכית כפי שהיא מוכרת לנו כיום, לא תמיד עמדה במבחן המציאות. גם בארבעת העשורים האחרונים התקיים דיון ער - בחיל ומחוצה לו - בנוגע להגדרת התפקיד של קצין החינוך ולמיקומו על אותו הציר ששורטט במהלך שנתו הראשונה של צה"ל. בדיקות חוזרות ונשנות של מבקר המדינה מתחילת שנות ה-90 של המאה ה-20 ועד 2011, דוח של אמ"ץ ב"ם מ-2001 ואינספור מסמכים פנימיים הגיעו לאותה מסקנה: במתח שבין שני הקצוות בתפקיד קצין החינוך לא הצליח חיל החינוך לקבל החלטה ברורה בנוגע לאופי התפקיד של קציניו.³²

מבט לעתיד: על הצורך לקבל החלטה

בבסיסו של החינוך הצבאי יש שני דגמים של קציני חינוך השונים בתכלית זה מזה. הדגם הראשון, שראשיתו בפלמ"ח, הוא של קצין מטה התופס מקום מרכזי בהיררכיה הארגונית ועוסק בעיקר בהסברה ובערכים. על אף השאיפה של מעצבי מערכת החינוך הצבאי לפעול לפיו, ספק רב אם אי-פעם באמת היה קיים בצה"ל בהיקף נרחב. הדגם השני, שראשיתו בצבא הבריטי, הוא של קצין עוזר, הכפוף לשלישות, תופס מקום משני בהיררכיה הארגונית, ועוסק בעיקר בהווי ובידור; על אף שהוא הדגם הרווח יותר, מסרבת מערכת החינוך הצבאי להשלים עמו. בשנים האחרונות מנסה חיל החינוך להתמקצע ולהגדיר באופן ברור יותר את תפקידו. עקב כך הופך המתח בין שני הדגמים למשמעותי במיוחד. מחד גיסא, בעידן שבו נמצאת הממלכתיות באיום מתמיד, וצה"ל חושש ובצדק מהפרטה של פעילות החינוך לגורמים אזרחיים, נדרש קצין החינוך להיות מומחה תוכן המספק מענה, ולא רק גורם מתאם ומקשר. מאידך גיסא,

הכפיפות הארגונית של קציני החינוך לשלישות (ולא לאג"ם או להדרכה) ביחידות רבות מסיטה באופן אוטומטי את תשומת הלב של קצין החינוך מהסברה לרווחה, ובמהלך השנים המצב של כוח האדם בחיל - בהיבטים של תקינה, איש והכשרה - מגביל באופן משמעותי את יכולותיו.

המצב הקיים כיום - פסיחה על שתי הסעיפים - מויק לחיל החינוך, ולא יוכל להימשך זמן רב - זאת משום שהוא מונע מן החיל את ההתמקצעות שבה דרושה לו.

כאשר מבקשים לברר מיהו קצין החינוך האידיאלי, ומהן המיומנויות שלו, עולות כמה שאלות:

- האם עליו להצטיין בהפקת אירועים וטקסים מרשימים? או שמא עליו להתמקצע בכתיבת תכנים ובהפצתם?
- האם תפקידו מתרכז בפעולות הפגת מתח לרווחת החיילים או דווקא בליבת המשימה, באיתור נקודות תורפה ערכיות?
- האם עליו לדעת כיצד לעורר את רוח הלחימה? האם הוא ממונה על שמירת הממלכתיות של המרחב הציבורי ביחידה?
- האם הוא צריך להיות איש ספר? האם הוא צריך להיות נואם מוצלח? האם עליו להתמקצע ביעוץ למפקד?
- איזה מטען ערכי צריך להיות לו? מהו תחום הדעת האקדמי הרלוונטי להשכלתו? אילו מיומנויות נדרשות לו לשם פעולתו היום-יומית?
- איך מאתרים ומכשירים אותו? מאילו סיבות מדיחים אותו? התשובות לשאלות לעיל אינן חד-משמעיות, ותלויות בראש ובראשונה בשאלה באיזה מן הדגמים אנחנו מבקשים לדבוק. מענה לשאלות האלה הוא צו השעה, וראוי שצה"ל, ולא רק חיל החינוך, ייתן עליהן את הדעת.

בוגרי הקורס התנגשו במציאות עם הגעתם ליחידות, שם ציפו מהם לשמש ספקי בידור ואמרגנים זוטרים. על המש"ק הוטל לעסוק בידיעת הארץ ובתרבות, ואילו הקצין נדרש לשמש יועץ למפקד ולעסוק בהסברה, במורשת קרב ובתכנון פעולות החינוך

בניגוד למליצה המקובלת, קיומו של חינוך צבאי אינו מייחד בשום צורה את צה"ל, וקיים בצורה זו או אחרת כמעט בכל צבא בעולם. לא במקרה התיאורטיקנים של המלחמה מציבים את התודעה של החייל, את רוח הגייסות ואת המורל במקום מרכזי כל-כך בעקרונות המלחמה. החינוך הצבאי חיוני לצה"ל כשם שהוא חיוני לכל צבא לוחם, אך הגיעה העת להכריע אחת ולתמיד באשר לאופיו ובעיקר לדבוק בהכרעה הזאת ולפעול ברוחה. על בסיסה צריך להחליט במה חיל החינוך יעסוק ובמה לא, על בסיסה יש לבחון את הכפילות בין חיל החינוך למערכים אחרים ובין קצין החינוך לבעלי תפקיד אחרים ביחידה, על בסיסה יש לתקצב את חיל החינוך ולקבוע את התקינה שלו ועל בסיסה יש לפתח את כוח האדם.

ההערות למאמר הזה מתפרסמות בסוף הגיליון.

